

فصلنامه ژئوپلیتیک - سال هشتم، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۱

صص ۱۸۱-۱۵۴

بررسی نقش و کارکرد کنترل مرز استان خراسان رضوی با افغانستان و تأثیر آن بر امنیت استان

دکتر علی اصغر روشن* - استادیار جغرافیای نظامی، دانشگاه جامع امام حسین (ع)

حسن سعادت جعفرآبادی - کارشناس ارشد جغرافیای نظامی، دانشگاه جامع امام حسین (ع)

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۰/۱۰/۳

تاریخ دریافت: ۱۳۸۹/۳/۱۷

چکیده

امنیت ملی جوهره استقلال، تمامیت ارضی و حاکمیت بوده و حفظ اهداف دیگر و نیز به وجود آورنده و زمینه‌ساز هر هدف کلان در کشورها در گرو حفظ و ایجاد این هدف است. بنابراین می‌توان گفت امنیت ملی یکی از مهمترین اهداف سیاست خارجی هر کشوری محسوب می‌شود. راز وجود امنیت ملی، داشتن مرزهای مطمئن است. مرز ایران با افغانستان به دلیل داشتن ویژگی‌های فقر و محرومیت مرزنشینان بویژه در کشور همسایه، بی‌ثباتی و رواج فضای هرج و مرج و بی قانونی، حضور و فعالیت گروههای مسلح تروریستی و کارتل‌های مواد مخدر در منطقه و تردهای غیرقانونی اتباع مهاجر یکی از نقاط بحران‌خیز و آسیب‌پذیر کشور محسوب می‌شود. لذا امنیت در این منطقه به جهت نفوذپذیری مرز و نیز داخل استان خراسان رضوی از جنبه‌های گوناگون مورد تهدید واقع می‌شود. این امر ایران را وادار ساخته است سرمایه‌گذاری کلانی برای کنترل مرزهای خود در قالب پروژه انسداد داشته باشد. با توجه به تحمیل هزینه‌های کلان طرح انسداد مرزها به جمهوری اسلامی ایران و عدم وجود تحقیقات علمی در خصوص شناخت تأثیرات مثبت و منفی این طرح، پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به این سوال است که کنترل مرزهای استان خراسان رضوی با افغانستان، چه نقشی در امنیت استان داشته است و با چه راهکارهایی می‌توان آن را ارتقاء بخشید؟ پژوهش حاضر به لحاظ روش‌شناسی دارای ماهیت همبستگی بوده و به دنبال بررسی ارتباط بین دو متغیر کنترل مرزی و امنیت می‌باشد که با استفاده از دو روش اسنادی (کتابخانه‌ای، فیش‌برداری، آمار نهادها و سازمانهای مختلف) و میدانی (مشاهده و مصاحبه با مرزنشینان و مسئولین) و بهره‌گیری از بسته‌های نرم‌افزاری آمار استنباطی SPSS و GIS، اقدام به جمع‌آوری و در نهایت تجزیه و تحلیل اطلاعات شده است.

یکی از مؤلفه‌های اصلی و تأثیرگذار بر امنیت استان و مرز، که می‌تواند به‌عنوان فاکتور تقویت کننده نیز محسوب شود، مقوله معیشت مرزنشینان است. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل پرسشنامه‌ها و مصاحبه با مردم، مسئولین و آمار سازمانهای داخلی و بین‌المللی، نشان می‌دهد پروژه کنترل مرز تأثیر مهمی بر امنیت و متقابلاً معیشت منطقه داشته؛ به‌طوری که ۸۷ درصد از مردم و مسئولین سه شهرستان مرزی معتقدند که احداث دیوار بتونی، پاسگاههای مرزی و بازارچه مرزی در بخش‌هایی از مرز تأثیر خیلی زیاد و زیاد در ایجاد امنیت منطقه داشته است. در زمینه کنترل مرز و شیوه‌های گوناگون آن که در طول مرز اجرا شده است، احداث پاسگاه‌های مرزی با ۹۰ درصد مقام اول، دیوار بتونی با ۷۰ درصد دوم و احداث بازارچه مرزی با ۶۰ درصد جایگاه سوم را در ایجاد امنیت و بهبود معیشت منطقه داشته است. نکته مهم در امر کنترل مرز استان این است که تنها استفاده از دستگاه‌های الکترونیکی و مستحذات فیزیکی جهت ایجاد امنیت تأثیر ندارد و باید عامل توسعه و ایجاد رونق اقتصادی را نیز در منطقه توامان و به‌همراه کنترل فیزیکی لحاظ نمود. هرگونه برنامه‌ریزی باید بر مبنای رابطه متقابل فوق اجرا گردد تا شاهد افزایش روز افزون امنیت در منطقه باشیم.

پس از تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش، مدل نهایی و کاربردی تحقیق حاصل شد و مشخص گردید که ایجاد امنیت به دو عامل کنترل مرز و معیشت مرزنشینان، بستگی دارد. از طرفی بین کنترل مرز و معیشت مرزنشینان نیز رابطه متقابل و مستقیمی برقرار است. تنها توجه به یکی از عوامل مذکور در ایجاد امنیت در منطقه و استان بیپایه می‌باشد. پس از مشخص شدن رابطه دو عامل کنترل مرز و معیشت مرزنشینان، پارامترهایی که می‌توان با اجرای آن به کنترل مرز استان رسید، طبق مدل مذکور، استفاده از مدل توسعه‌ای و مدل نظامی - انتظامی است. در مدل توسعه‌ای می‌توان بازارچه‌های مرزی را فعال نمود و توسعه داد؛ در مدل نظامی - انتظامی با دو شیوه انسداد فیزیکی با استفاده از پاسگاه‌های مرزی، احداث دیوار بتونی و انسداد الکترونیکی در مناطق مرتفع و کوهستانی مانند مناطق جهنم‌دره در تربت جام که امکان استفاده از انسداد فیزیکی وجود ندارد، باید از عوامل اپتیکی، راداری و GIS استفاده شود. بنابراین پژوهش حاضر پیشنهاد می‌کند با استفاده از مدل تلفیقی می‌توان مرز استان خراسان رضوی با کشور افغانستان را کنترل نمود. در رابطه با معیشت مرزنشینان می‌توان با ایجاد اشتغال (از طریق بازارچه‌های مرزی) و متعاقب آن افزایش درآمد، کاهش نرخ بیکاری، معیشت مردم منطقه را ارتقاء بخشید که در نهایت منجر به افزایش امنیت در منطقه و استان مورد مطالعه شود.

واژه‌های کلیدی: کنترل مرز، امنیت مرزی، خراسان رضوی، افغانستان.

۱- مقدمه

مرزهای سیاسی مهمترین عامل تشخیص و جدایی یک واحد متشکل سیاسی از واحدهای دیگر است (Mirhaydar, 2008: 141)، خطوط مرزی همچنین نشان‌دهنده حد نهایی اعمال اراده سیاسی حکومت و سطح تماس فضایی دو نظام سیاسی همجوار می‌باشد (Hafeznia, 2000: 134). به عقیده پیتر تیلور مرز مفهومی از بیرون به درون است و خط مشخصی است که جدایی را نشان می‌دهد (Taylor, 1989: 72). مارتین گلاسنر نیز اعتقاد دارد که مرز یک خط نیست بلکه یک سطح عمودی است، که از طریق فضا، خاک و زیر زمین، دولت‌های همسایه را برش می‌دهد. این سطح در روی زمین به صورت یک خط به نظر می‌رسد (Glassner, 1992: 2). لذا مرز خط مشخصی است که جدا کننده دو واحد سیاسی از یکدیگر بوده و این خط به عنوان یک مانع عمل کرده و به صورت یک سطح در فضا و زیر زمین کشیده می‌شود. ایران کشوری است که با ۱۵ کشور مرز مشترک خشکی و آبی دارد. در برخی از این مرزها، امنیت کامل به معنی، عبور و مرور غیرمجاز افراد، کالا و... وجود ندارد و در نتیجه به دلیل نفوذپذیری، امنیت در مناطق مرزی و حتی داخل کشور از جنبه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی، نظامی و اجتماعی مورد تهدید واقع می‌شود. هر کشوری سعی می‌کند به منظور اعمال حاکمیت بر سرزمین خود، مرزها را کنترل و نظارت کند بویژه مانند مرزهای شرقی ایران که کشور همسایه دارای شرایط خاص باشد و نتواند به وظیفه اصلی خود جامعه عمل بپوشاند. در چنین شرایطی با ورود غیر مجاز افراد از گذرگاه‌ها و معابر غیرقانونی و انجام اعمال خلاف قانون، امنیت در مناطق مرزی مورد تهدید واقع می‌شود (Roshan, 2010: 5).

۲- مبانی نظری تحقیق

اندیشه کنترل مرز به شیوه‌های مختلف از جمله احداث دیوار به چندین سده قبل باز می‌گردد به طوری که در امپراتوری‌های چین و روم به منظور حفاظت امپراتوری از حملات اقوام وحشی اقدام به کشیدن دیوار می‌کردند. دیوار چین نمونه بارزی از کنترل مرز (به شیوه انسداد فیزیکی) به منظور حراست از سرزمین خود بوده است. با توجه به ویژگی‌های جغرافیایی و

راهبردهای کشور و با عنایت به نظام سیاسی، مدیریتی، شرایط مرزها، فضاها داخلی و محیط پیرامونی، همچنین با در نظر گرفتن تحولات جهانی و منطقه‌ای در رابطه با مدیریت و کنترل مرزی سه راهبرد اساسی (Akhbari, 2009: 43) قابل تدوین می‌باشد:

الف: راهبرد تهدیدمحور: پایه و مبنای این راهبرد بر تهدیدزا بودن مرزها و مناطق مرزی استوار است و بر اساس این نگرش، شرایط و وضعیت به‌گونه‌ای است که تهدیدهای بالقوه و بالفعل خیلی بیشتر از فرصت‌ها می‌باشد، یا اینکه وضعیت و موقعیت برای بهره‌مندی از فرصت‌های مرزی مناسب نمی‌باشد. بر مبنای این تفکر، شاکله مدیریت و کنترل مرز، در قالب کنترل شدید و به شیوه‌های نظامی و امنیتی شکل می‌گیرد. در نتیجه مرزها و مناطق مرزی به‌عنوان مناطق نظامی و امنیتی تحت حفاظت شدید قرار گرفته و مدیریت آن اغلب در اختیار قوای نظامی و دستگاه‌های امنیتی قرار می‌گیرد.

ب: راهبرد فرصت‌محور: تأکید اصلی در این راهبرد بر اساس بهره‌مندی حداکثری از فرصت‌ها و امکانات مرزی است که بر اساس آن سبب توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی جامعه، بویژه مناطق مرزی می‌شود و به‌تبع آن بسیاری از عوامل تهدید از بین می‌رود. طرفداران این راهبرد معتقدند شرایط، موقعیت جغرافیایی، ارتباطی و ژئوپلیتیکی ایران به‌طور بالقوه منابع و امکانات نامحدودی را در زمینه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و حتی نظامی - امنیتی در اختیار دارد که در صورت بهره‌مندی و به‌فعل رساندن آنها نه تنها مناطق مرزی بلکه داخل نیز از این امکانات بهره‌مند گردیده، در نتیجه شرایط مناسبی برای تولید قدرت و افزایش اقتدار ملی و تحکیم جایگاه منطقه‌ای ایران در جنوب غرب آسیا مهیا می‌گردد.

ج: راهبرد تلفیقی: نگرش این راهبرد به‌طور ترکیبی به مسایل مرز و مناطق مرزی بوده و جنبه‌های تهدید و فرصت را به‌طور همه‌جانبه در مدیریت مرزی مدنظر دارد. بر مبنای این راهبرد در عین حال که مرزها و مناطق مرزی دارای ظرفیت‌های مناسب جهت توسعه و تولید قدرت برای کشورها بوده، در کنار آن این مناطق را مصون از تهدید و آسیب نمی‌داند و از جنبه‌های مختلف ممکن است ارزش‌های مادی، سرزمینی، و معنوی یک کشور و ملت را به مخاطره بیندازد. بنابراین، این راهبرد برای اداره مرزها و مناطق مرزی ایده‌آل است و

راهکارهای مقابله با تهدیدها را در سرلوحه اجرایی خود قرار می‌دهد. همچنین زمینه و شرایط شکوفایی ظرفیت‌های موجود و چگونگی بهره‌مندی از این ظرفیت‌ها را جزء خط مشی اجرایی می‌داند. بر مبنای این راهبرد، بهترین شیوه برای مرزها و مناطق مرزی، مدیریت ترکیبی است. امنیت در لغت به معنای رهایی از خطر، تهدید، آسیب، تشویش، اضطراب، هراس، نگرانی یا وجود آرامش، اعتماد، تأمین و حائل است (Mandel, 1994: 44). نظریات در خصوص امنیت در بستر دو گفتمان اصلی سلبی و ایجابی یا منفی و مثبت یا گفتمان سستی و مدرن مطرح شده‌اند (McCain, 2001: 13). که هر یک بر وجه خاصی از امنیت نظر دارند.

الف: گفتمان سلبی^۱: در اینجا امنیت با نبود عامل دیگری به نام «تهدید» تعریف می‌شود. این گفتمان از پیشینه تاریخی طولانی برخوردار است و شاخصه بارز آن تأکید بر بعد نظامی در مقام تحلیل وضعیت امنیتی است. راهبرد اصلی در این رویکرد امنیتی، تقویت توان نظامی برای مقابله و سرکوب دشمنان است. از این دیدگاه «جنگ ادامه سیاست است، البته با ابزار و وسایل دیگر» به‌شمار می‌رود و به زمامداران توصیه می‌شود برای افزایش ضریب امنیتی قلمروشان در تجهیز و تقویت ساز و برگ و توان جنگی کوشا باشند.

جدول شماره ۱: امنیت در وجه سلبی

امنیت	وجه امنیت	نگرش	ابزار
نبود تهدید	اولویت نظامی	عینی و بیرونی	قدرت و زور

منبع: (Navidnia, 2009: 27)

ب): گفتمان ایجابی^۲: این گفتمان در پی نقد جدی مبانی و اصول گفتمان امنیت سلبی پا به عرصه وجود گذاشت. از این دیدگاه امنیت، توانایی و شرایطی را شامل می‌شود که در آن بستر می‌توان به منافع همگانی دست یافت (Lake, 1997: 45). بر این اساس جامعه‌ای که در عین درگیر نبودن با تهدید خارجی یا داخلی، توان لازم را برای دستیابی به منافع جمعی‌اش نداشته باشد، امنیت ندارد و ناامن گفته می‌شود (Eftekhari, 2002: 214).

1. Negative security
2. Positive Security Discourse

جدول شماره ۲: امنیت در وجه ایجابی

امنیت	وجوه امنیت	نگرش	ابزار
کسب فرصت	سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی، نظامی و ...	ذهنی و درونی	اطلاعات بیشتر

منبع: (Navidnia, 2009: 29)

لازم است به این نکته توجه کرد که امنیت در هر دو بعد با مجموعه‌ای از خطرات و تهدیدات مواجه است که برای از بین بردن یا به حداقل رساندن صدمات و مخاطرات پیش آمده، نیازمند توانایی و ضرورت است. اما از آنجایی که نوع خطرات در وجه سلبی، امنیت به بقا و حیات معطوف است، با خطرات در وجه ایجابی که ناظر بر کیفیت زندگی هستند، متفاوت خواهد بود (Saadati, 2010: 43). به بیان دیگر، خطرات در وجه سلبی عینی، ملموس و قابل رویت یعنی سخت‌افزاری هستند و در بعد ایجابی خطرات ذهنی، روحی، فکری و احساسی یعنی نرم‌افزاری هستند (Rozena, 2004: 22). در بعد ایجابی، امنیت دارای ابعاد مختلفی از جمله امنیت مرزی، اقتصادی، سیاسی و... می‌باشد. که با توجه به ارتباط موضوع این تحقیق با امنیت مرزی، به آن اشاره‌ای می‌شود.

امنیت مرزی

مرز نشان دهنده پایان سرزمین یک دولت است. سرزمین قلمرو حقوقی و سیاسی جماعات را مشخص نموده و مبین قلمرو حاکمیت و صلاحیت دولت‌هاست. این خطوط ضمن تعیین حدود قلمرو حکومت، تعیین کننده اختیارات دولت آن حکومت نیز هست (Pishgahifard, 2009: 49). قدرت‌های عمومی حاکم بر کشورها در محدوده سرزمین خود از اختیارات تام و تمام زمامداری برخوردارند و برای مردم ساکن آن ایجاد حق و تکلیف می‌کنند. این زمامداری طبعاً در محدوده مرزهای شناخته شده متوقف می‌گردد و بدین ترتیب کشورها از یکدیگر باز شناخته می‌شوند و روابط بین‌المللی در نظامی خاص شکل می‌گیرد (Hashemi, 1995: 64). امروزه حفاظت و حراست از سرزمین در سراسر کره زمین برای تمام کشورها یک ارزش به

حساب می‌آید. ضمانت تحقق این امر بدون شک مدیریت مرزها و داشتن مرزهایی با امنیت کامل می‌باشد (Ghalibaf, 2009: 1). بنابراین یکی از مهمترین وظایف دولت‌ها پاسداری از مرزهای کشور است تا بدین وسیله مردم احساس امنیت نمایند. مرزها ممکن است به دو شکل از سوی دشمنان تهدید شوند، یکی تهاجم تمام عیار در قالب جنگ که غالباً به منظور براندازی رژیم صورت می‌گیرد و دیگر هجوم‌های مقطعی که به شکل یورش‌های ناگهانی و یا شبیخون صورت می‌گیرد و بیشتر جهت ایجاد ترس و وحشت در دل مردمان و سست کردن پایه‌های رژیم می‌باشند، که گاه خود مقدمه جنگ می‌باشند. در رویکرد ژئوپلیتیک، نامنی در مناطق شرقی کشور یکی از مسائل اصلی است که امنیت ملی ایران را خدشه‌دار می‌کند (Ebrahimbay, 2006: 1). مرز ایران و افغانستان به دلیل ویژگی‌های جغرافیایی و وضعیت خاص سیاسی، اقتصادی و فرهنگی مرزنشینان همواره از پرحادثه‌ترین مرزهای مشترک ایران با کشورهای همسایه بوده است (Panahi, 2006: 19). از عوامل عمده نامنی و بروز حوادث مختلف مرزی، تجاوزهای هوایی و زمینی، درگیری‌های مسلحانه با اشراک و قاچاقچیان، راهزنی و سرقت‌های مسلحانه، آدم ربایی و تردهای غیرقانونی در مرز می‌باشد (Rahmatirad, 1995: 19).

با توجه به دیدگاه‌ها و مدل‌های کنترل مرزی که در صفحات قبل ذکر گردید، مدل مورد استفاده جهت کنترل مرزهای استان خراسان رضوی، مدل همه‌جانبه‌گرا و تلفیقی می‌باشد. زیرا با ایجاد بازارچه مرزی دوغارون و طرح‌ها و مطالعات انجام شده برای ایجاد دیگر بازارچه‌های مرزی از قبیل صالح‌آباد، خواف (مدل توسعه‌ای) و همچنین انسداد فیزیکی و غیرفیزیکی مرز (مدل مدیریت نظامی و انتظامی)، مدل مورد استفاده، تلفیقی از دو مدل فوق می‌باشد. بنابراین شاخص‌های مورد استفاده‌ای که این پژوهش الگوی تحلیلی خود را با مدل تلفیقی انطباق داده، عبارت است از: دیوار بتونی، کانال، سیم خاردار، رادار، بازارچه مرزی، برجک، پاسگاه‌های انتظامی، عوارض طبیعی مثل رودخانه هریرود می‌باشد. در مورد معیشت مهمترین شاخص‌هایی که مورد استفاده قرار گرفته عبارت است از: ایجاد اشتغال، افزایش درآمد، کاهش نرخ بیکاری، کاهش نرخ تورم، افزایش قدرت خرید، تأمین حداقل غذا و پوشاک می‌باشد. در رابطه با امنیت با توجه به دیدگاه‌ها، نظرات و ابعاد مختلفی که در مورد امنیت بیان گردید،

گفتمان ایجابی، الگوی تحلیلی پژوهش حاضر می‌باشد که شاخص‌های مورد استفاده امنیت در این پژوهش عبارت است از: عبور غیرقانونی از مرز، میزان ورود مواد مخدر، تعداد اتباع غیر مجاز ورودی، گروهک‌های تروریستی، اشراک و قاچاقچیان، تعداد راه‌بندان‌ها، گروگان‌گیری و آدم‌ربایی‌ها، سرقت، قاچاق کالا، سوخت، سلاح، انسان، میزان واگرایی، جاسوسی، ورود کالاهای ضد فرهنگی، اختلافات مذهبی، حضور نیروهای فرمانطقه‌ای، چارچوب مفهومی این پژوهش را تشکیل می‌دهند.

افغانستان به‌عنوان اولین قطب تولید مواد مخدر در جهان برای تمامی کشورها شناخته شده است. با توجه به موقعیت گذرگاهی ایران، که در مسیر عبور مواد مخدر از افغانستان به اروپا قرار دارد (Hafeznia, 2004: 72) و هم‌مرزی این کشور با استان خراسان رضوی، دارای بار امنیتی و سیاسی برای این استان می‌باشد.

علاوه بر آن که مرزها دارای مواهب مثبت و ارزنده‌ای در ارتباط با داد و ستد و بازرگانی برای مرزنشینان و بهزیستی آنها می‌باشد، مرزهای شرقی کشور به‌دلیل گستردگی برای گذر کاروان‌های مواد مخدر همواره مصائب و مشکلاتی را برای مرزنشینان به‌وجود آورده است (Kord, 2000: 17). از طرفی فقدان حکومتی فراگیر و قوی در افغانستان و در نتیجه عدم کنترل مرزهای خود و انتقال بار نگهداری آن به کشور ایران و از طرفی دیگر نقش برجسته و مهم مرزها در اقتدار و حاکمیت دولت‌ها، ایران را وادار ساخته است برای کنترل مرزهای خویش بیشترین سرمایه‌گذاری‌ها را داشته باشد (Heydari, 2005: 2). این امر مسئولین ما را بر آن می‌دارد که کنترل جدی بر مرزهای شرقی کشور داشته باشند. در دو دهه گذشته شیوه‌های گوناگونی برای حفاظت فیزیکی و کنترل مرزها صورت گرفته است. یکی از شیوه‌های کنترل مرز، انسداد می‌باشد که با دو سیستم سنتی مبتنی بر ایجاد موانع فیزیکی بر سر راه تردد و همچنین سیستم‌های پیشرفته و مدرن همچون تجهیزات الکترونیکی و راداری و... می‌باشد که همه نقاط مرز را کنترل و مراقبت می‌کند (Akhbari, 2009: 53). در نتیجه قرارگاه نراسا در سال ۱۳۷۲ اولین طرح انسداد فیزیکی مرز را با اولویت جنوب شرقی کشور تهیه و به مرحله اجرا گذاشت و سپس مرحله دوم طرح توسط معاونت اجرایی نیروی انتظامی در سال ۱۳۷۷ برای

قسمت‌های شرقی و شمال شرقی کشور تهیه و اجرا گردید که هم‌اکنون نیز ادامه دارد. با توجه به اینکه کنترل مرزها به‌عنوان راهبرد جاری قلمداد می‌شود، همه سازمان‌های عامل در مرزها از جمله هیأت محترم دولت و در رأس آنها نیروی انتظامی طرح انسداد مرز را دنبال می‌کنند. این اقدام اثرات مثبت و منفی را بر امنیت استان خراسان رضوی در پی داشته که در این پژوهش مورد کنکاش قرار می‌گیرد. با توجه به تحمیل هزینه‌های کلان طرح انسداد مرزها به جمهوری اسلامی ایران و عدم وجود تحقیقات علمی در خصوص شناخت تأثیرات مثبت و منفی این طرح، تحقیق حاضر به دنبال پاسخ سوال زیر است: کنترل مرزهای استان خراسان رضوی با افغانستان، چه نقشی در امنیت استان داشته است و با چه راهکارهایی می‌توان آن را ارتقاء بخشید؟

برای یافتن پاسخ علمی به این سوال فرضیه زیر مطرح شده است: «امنیت استان خراسان رضوی با کنترل مرز بهبود یافته و باعث جلوگیری از قاچاق مواد مخدر، کالا و اتباع بیگانه به استان شده و به دنبال آن باعث بهبود وضعیت معیشتی مرزنشینان شده است».

۳- روش تحقیق

تحقیق حاضر به لحاظ روش‌شناسی دارای ماهیت همبستگی بوده و به دنبال بررسی ارتباط بین دو متغیر کنترل مرزی و امنیت می‌باشد که با استفاده از دو روش اسنادی (کتابخانه‌ای، فیش‌برداری، آمار نهادها و سازمانهای مختلف)، و میدانی (مشاهده و مصاحبه با مرزنشینان و مسئولین) و بهره‌گیری از بسته‌های نرم‌افزاری آمار استنباطی SPSS و GIS، اقدام به جمع‌آوری و در نهایت تجزیه و تحلیل اطلاعات شده است.

۴- یافته‌های تحقیق

استان خراسان رضوی در شمال شرق نزدیک به ۸ درصد از خاک کشور را به خود اختصاص داده و به‌عنوان چهارمین استان پهناور کشور پس از کرمان، سیستان و بلوچستان و یزد شناخته می‌شود. این استان دارای ۳۰۲ کیلومتر مرز مشترک با افغانستان در سه شهرستان تربت جام،

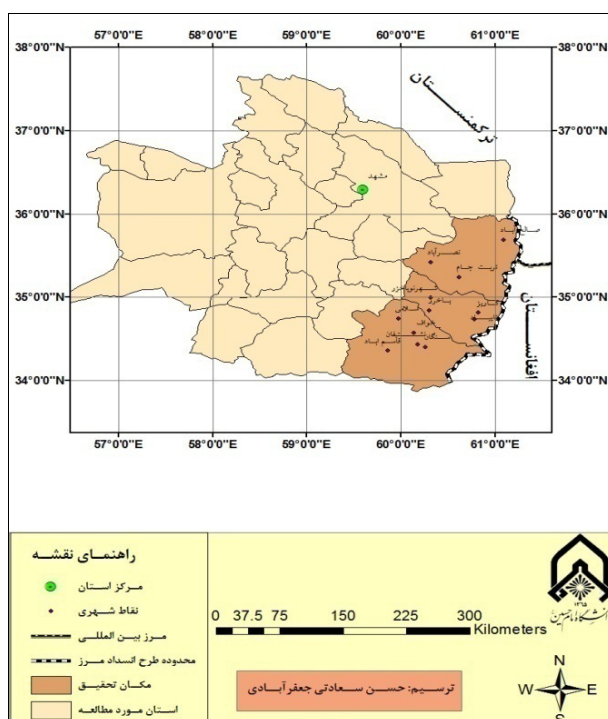
تایباد و خواف می‌باشد (نقشه شماره ۱). بر اساس آخرین تقسیمات کشوری، خراسان رضوی متشکل از ۱۹ شهرستان، ۶۴ نقطه شهری، ۶۲ بخش، ۱۵۸ دهستان و ۳۷۶۷ آبادی دارای سکنه می‌باشد. جمعیت استان خراسان رضوی در سال ۱۳۸۵ بالغ بر ۵۵۰۳۰۷۹ نفر بوده که از تراکم ۴۳ نفر در هر کیلومتر مربع برخوردار است. از این جمعیت در حدود ۶۸ درصد ساکن در نقاط شهری و ۳۱ درصد ساکن در نقاط روستایی بوده‌اند. به علت شرایط متنوع اقلیمی، جغرافیایی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی توزیع جمعیت در سطح استان متعادل نیست، به طوری که حدود ۵۱ درصد آن در شهرستان مشهد، ۲۱ درصد در سه شهرستان سبزوار، نیشابور و تربت حیدریه و ۲۸ درصد باقی مانده در ۱۵ شهرستان دیگر استقرار یافته‌اند (Iranian Statistical Center, Annual data, 2006).

در این پژوهش سه شهرستان هم‌مرز با افغانستان به نام‌های تربت جام، تایباد و خواف به‌عنوان مکان‌های مورد نظر این تحقیق میدانی در نظر گرفته شده است.

- تربت جام: در شرق استان واقع شده و مرکز آن شهر تربت جام است. این شهرستان دارای ۵ بخش، ۴ شهر، ۱۳ دهستان و ۲۷۰ آبادی دارای سکنه است.

- تایباد: در شرق استان واقع شده و مرکز آن شهر تایباد است. این شهرستان دارای ۳ بخش، ۴ شهر و ۶ دهستان و ۹۹ آبادی دارای سکنه است.

- خواف: در جنوب شرق استان واقع شده و مرکز آن شهر خواف است. این شهرستان دارای ۴ بخش، ۵ شهر، ۸ دهستان و ۹۹ آبادی دارای سکنه است (Statistical Center of Iran, 2006).

نقشه شماره ۱: موقعیت شهرستانهای تربت جام، تایباد و خواف در استان خراسان رضوی

جامعه آماری و نمونه آماری

کلیه افراد ۱۸ تا ۶۵ سال مناطق روستایی و شهری سه شهرستان مرزی مذکور به عنوان جامعه آماری پژوهش حاضر به شمار می‌روند که رقم آن طبق آمار رسمی سرشماری سال ۱۳۸۵، ۱۹۵۹۹۸ نفر می‌باشد. برای انتخاب حجم نمونه در این پژوهش از فرمول کوکران استفاده شده است که تعداد نمونه آماری به دست آمده از این روش ۲۹۳ نفر می‌باشد.

سنجش متغیرهای تحقیق: این تحقیق دارای متغیر مستقل (کنترل مرز) و وابسته (امنیت) می‌باشد که به تعریف نظری و عملیاتی آنها پرداخته می‌شود.

الف: تعریف نظری متغیر مستقل کنترل مرز: مرزها از ورود و خروج هر پدیده‌ای که در اعمال قدرت و حاکمیت آن کشور اختلال ایجاد کند، ممانعت به عمل می‌آورند، مرز مانند فیلتری عمل می‌کند که مانع از انتقال کالا، موجودات زنده، حرکت مردم و همچنین اندیشه‌ها و

آرمان‌های آنان در قالب روزنامه‌ها، مجلات، کتاب‌ها و غیره می‌شود که از منظر حکومت محل امنیت کشور محسوب می‌شوند. با اقدامات مختلفی از جمله ایجاد موانع فیزیکی، نصب تجهیزات الکترونیکی، تأسیس مراکز نظامی، انتظامی و نظارتی و... مرز به صورت یک مانع غیرقابل نفوذ در آمده تا در نتیجه امنیت مرزی به وجود آید و تردد اشخاص و حمل و نقل کالا، حیوانات اهلی با رعایت ضوابط قانونی و از طریق دروازه‌های مجاز مرزی انجام گیرد.

تعریف عملیاتی متغیر مستقل (کنترل مرز): در تعریف عملیاتی، ابتدا شاخص‌های هر یک از متغیرها را احصاء نموده و سپس بر اساس آنها سوالات مربوط به هر متغیر طرح و مورد سنجش قرار می‌گیرد. شاخص‌هایی که در متغیر کنترل مرز و تأثیر آنها بر امنیت پرسیده شده عبارتند از: احداث دیوار بتونی، کانال، ایجاد خاکریز، کشیدن سیم خاردار، ایجاد پاسگاه‌های مرزی، احداث بازارچه مرزی می‌باشد (جدول شماره ۶).

ب: تعریف نظری متغیر وابسته (امنیت): امنیت یک مفهوم چند وجهی است، به همین جهت درباره آن اختلاف نظر زیادی وجود دارد. تعاریف مندرج در فرهنگ‌های لغت درباره مفهوم کلی امنیت، بر روی احساس آزادی از ترس یا احساس ایمنی که ناظر بر امنیت مادی و روانی است تأکید دارد.

تعریف عملیاتی متغیر وابسته امنیت: در این بخش ابتدا اقدام به تعیین شاخص‌هایی شد که بتوان بر طبق آنها میزان امنیت را در منطقه سنجید، که شامل: میزان کاهش قاچاق کالا به داخل کشور، کاهش قاچاق کالا به خارج از کشور، کاهش ورود مواد مخدر، کاهش قاچاق سوخت، کاهش عبور غیرقانونی از مرز و کاهش قاچاق انسان به خارج از کشور، کاهش ورود غیر مجاز اتباع افغانی که از مسئولین و مردم منطقه مورد پرسش قرار گرفته‌اند.

۵- تجزیه و تحلیل اطلاعات

پس از گردآوری اطلاعات، پرسشنامه‌ها مورد بازبینی قرار گرفتند، سپس code sheet تهیه و اطلاعات آنها وارد بسته نرم‌افزاری spss گردید و تجزیه و تحلیل لازم بر روی آنها صورت گرفت.

الف: توصیف داده‌ها

توزیع پرسشنامه‌ها به‌نحوی بوده است که ۲۶۳ نفر از مردم عادی شهرستان‌های تربت جام، تایباد، خواف و ۳۰ نفر از مسئولین این شهرستان‌ها و در مجموع ۲۹۳ نفر به پرسشنامه‌ها پاسخ داده‌اند. ۴۰ درصد از پاسخ دهندگان دارای مدرک سیکل و پایین‌تر، ۳۴ درصد دیپلم، ۱۶ درصد فوق دیپلم، ۸ درصد لیسانس و ۰/۰۳ فوق لیسانس بوده‌اند.

جدول شماره ۳: توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب وضعیت پاسخ دهندگان

وضعیت	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تراکمی
مردم عادی	۲۶۳	۸۹/۸	۸۹/۸	۸۹/۸
مسئولین	۳۰	۱۰/۲	۱۰/۲	۱۰۰
جمع	۲۹۳	۱۰۰	۱۰۰	

از لحاظ گروه سنی، ۱۷۰ نفر (۵۸ درصد) از پاسخ‌دهندگان به پرسشنامه‌ها بین گروه سنی ۱۷ تا ۳۱ سال، ۸۴ نفر (۲۹ درصد) بین ۳۲ تا ۴۵ سال و ۳۳ نفر (۱۱ درصد) بین ۴۶ تا ۵۹ سال را داشته‌اند.

جدول شماره ۴: توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر حسب سن

سن	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تراکمی
۱۷-۳۱ سال	۱۷۰	۵۸	۵۹	۵۹
۳۲-۴۵ سال	۸۴	۲۸/۷	۲۹/۲	۸۸/۲
۴۶-۵۹ سال	۳۳	۱۱/۳	۱۱/۵	۹۹/۷
۶۰ سال و بالاتر	۱	۰/۳	۰/۳	۱۰۰
جمع	۲۸۸	۹۸/۳	۱۰۰	
بی‌جواب	۵	۱/۷		
جمع کل	۲۹۳	۱۰۰		

جدول شماره ۵: توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب وضعیت شغلی

عنوان شغل	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تراکمی
کارمند	۱۷	۵/۸	۸/۹	۸/۹
کشاورز و دامدار	۵۷	۱۹/۵	۲۹/۸	۳۸/۷
شغل آزاد	۱۱۷	۳۹/۹	۶۱/۳	۱۰۰
جمع	۱۹۱	۶۵/۲	۱۰۰	
بی جواب	۱۰۲	۳۴/۸		
جمع کل	۲۹۳	۱۰۰		

از میان پاسخ دهندگان، ۱۷ نفر کارمند، ۵۷ نفر کشاورز و دامدار، ۱۱۷ نفر شغل آزاد و ۱۰۲ نفر بی جواب بوده‌اند. ۱۳ درصد از پاسخ دهندگان به مدت ۱۹ - ۵ سال، ۴۷ درصد به مدت ۲۰ - ۲۳ سال، ۱۴ درصد بین ۲۴-۴۷ سال و ۴ درصد نیز بیشتر از ۴۸ سال در منطقه مورد مطالعه سکونت داشته‌اند، همچنین ۲۲ درصد نیز به این گزینه پاسخ نداده بودند.

طبق نتایج حاصله از تجزیه و تحلیل پرسشنامه‌ها در جدول شماره ۶، مشخص گردید که طی ده سال اخیر (مصادف با کنترل مرزهای استان)، ۷۰ درصد مردم و مسئولین معتقد بودند که احداث دیوار بتونی در مرز تأثیر خیلی زیاد و زیاد در ایجاد امنیت داشته است و تنها ۸ درصد به گزینه‌های تأثیر خیلی کم و کم پاسخ داده‌اند. به ترتیب ۱۹ و ۳۵ درصد نیز اعتقاد دارند که کشیدن سیم خاردار خیلی زیاد و زیاد در ایجاد امنیت مؤثر بوده. در پاسخ به سوال احداث کانال در مرز و افزایش امنیت ۶۵ درصد از مخاطبین به تأثیر خیلی زیاد و زیاد اشاره کرده‌اند و کمتر از ۲ درصد به گزینه خیلی کم پاسخ داده‌اند. در میان سوالات پرسشنامه، بیشترین درصد پاسخ گزینه خیلی زیاد به سوال «ایجاد پاسگاه‌های مرزی و افزایش امنیت در منطقه» داده شده که ۵۰ درصد مردم و مسئولین نظر دارند ایجاد پاسگاه‌های مرزی در افزایش امنیت تأثیر خیلی زیاد دارد که با جمع پاسخ دهندگان به گزینه زیاد به ۸۸ درصد می‌رسد.

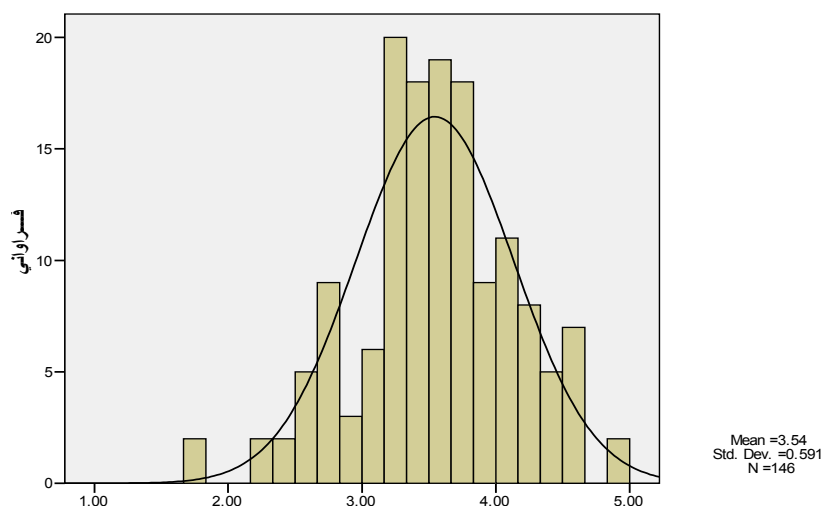
در مورد احداث بازارچه مرزی و افزایش اشتغال (بیش از ۶۰ درصد)، بهبود وضعیت درآمدی مردم (۴۰ درصد)، جلوگیری از مهاجرت افراد جوان (نزدیک به ۵۰ درصد) و کاهش

هزینه‌های دولت در احداث پاسگاه‌های مرزی (۴۰ درصد)، پاسخ دهندگان گزینه‌های خیلی زیاد و زیاد را انتخاب نموده‌اند.

جدول شماره ۶: درصد گویه‌های متغیر کنترل مرز در ۱۰ سال اخیر (۱۳۷۹-۸۹)

خیلی زیاد	زیاد	تا حدی	کم	خیلی کم	گویه‌ها
۳۴/۵	۳۵/۶	۲۱/۷	۳/۴	۴/۹	۱- احداث دیوار بتونی و افزایش امنیت؛
۱۹/۲	۴۳/۷	۳۵/۱	۷/۹	۳/۱	۲- کشیدن سیم خاردار و افزایش امنیت؛
۲۲/۳	۴۲/۲	۲۳/۷	۱۰/۵	۱/۴	۳- احداث کانال و افزایش امنیت؛
۱۳/۸	۲۵/۵	۴۴	۱۳/۱	۳/۶	۴- ایجاد خاکریز در مرز و افزایش امنیت؛
۴۸/۸	۳۸/۸	۷/۹	۲/۴	۲/۱	۵- ایجاد پاسگاه‌های مرزی و افزایش امنیت؛
۳۱	۳۳/۳	۲۲/۴	۶/۹	۶/۳	۶- احداث بازارچه مرزی و افزایش اشتغال در منطقه؛
۱۸/۷	۲۱/۱	۳۲/۵	۱۲/۷	۱۵/۱	۷- احداث بازارچه مرزی و بهبود وضعیت درآمدی مردم؛
۱۸/۶	۲۸/۷	۳۲/۹	۱۳/۲	۶/۶	۸- احداث بازارچه مرزی و جلوگیری از مهاجرت؛
۱۳/۸	۲۶/۳	۴۰/۶	۱۲/۵	۶/۹	۹- احداث بازارچه مرزی و کاهش هزینه دولت در احداث پاسگاه‌های مرزی؛
۱۹/۹	۳۹/۸	۲۸/۳	۱۰/۲	۱/۸	۱۰- احداث بازارچه مرزی و افزایش امنیت در منطقه.

تنها بازارچه فعال مرزی به نام دوغارون، در معبر رسمی بین دو کشور ایران و افغانستان، به صورت یک طرفه ایجاد شده است و فاصله آن از شهر تایباد ۱۵ و از شهر هرات افغانستان ۱۳۵ کیلومتر می‌باشد. بیش از ۱۸۰ نفر از مردم بومی و مرزنشین در قالب غرفه دار، مباشر، کارگر، راننده، کارمند و... مشغول به کار شده و برای صدها نفر در بخش تولید و خدمات بین راهی اشتغال ایجاد شده است. عمده اقلام صادراتی از این بازارچه مرزی شامل مواد غذایی، تولیدات صنعتی، مصنوعات، مصالح ساختمانی، مصنوعات پلاستیکی، مواد شوینده، مواد و محصولات شیمیایی، انواع لوله، لوازم خانگی، لوازم بهداشتی و آرایشی می‌باشد. ارقام اخذ شده از سازمان گمرک استان خراسان رضوی (جدول شماره ۷)، مؤید این نکته است.

نمودار شماره ۱: هیستوگرام شاخص‌های کنترل مرز

طی یک دوره ۶ ساله ۸۴-۱۳۷۹ که همراه با کنترل مرز بوده، میزان ارزش صادرات بازارچه سیر صعودی داشته، به طوری که صادرات آن در سال ۷۹ از ۱/۱ میلیون دلار به ۶۶/۷ میلیون دلار در سال ۱۳۸۴ رسیده است. میزان صادرات در سال‌های ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۳ و ۸۴ به ترتیب ۴۴۴، ۱۴۲، ۴۳۶، ۱۷۹ و ۱۱۹ درصد رشد داشته است.

جدول شماره ۷: ارزش صادرات بازارچه مرزی دوغارون به دلار (۱۳۸۴ - ۱۳۷۹)

سال	ارزش صادرات	درصد افزایش	سال	ارزش صادرات	درصد افزایش
۱۳۷۹	۱۱۲۴۵۶۴	-	۱۳۸۲	۳۱۰۰۰۰۰	۴۳۶
۱۳۸۰	۵۰۰۰۰۰۰	۴۴۴	۱۳۸۳	۵۵۷۰۰۰۰۰	۱۷۹
۱۳۸۱	۷۱۰۰۰۰۰	۱۴۲	۱۳۸۴	۶۶۷۰۰۰۰۰	۱۱۹

Source: Customs Organization of Khorasane Razavi Province

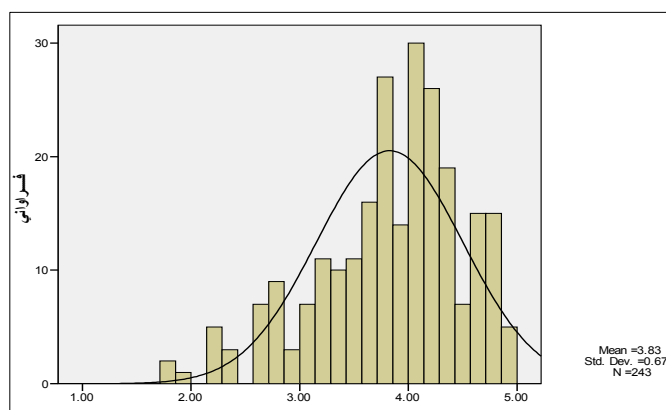
در مورد شاخص‌های امنیت (جدول ۸) مشخص گردید، بیش از نیمی (۶۹ درصد) از پاسخگویان معتقد بودند که اتباع کشور افغانستان تأثیرات منفی بر امنیت منطقه داشته است. در مورد کاهش اتباع افغانی در منطقه (۷۲ درصد)، عبور غیرقانونی از مرز (بیش از ۶۶ درصد)، میزان ورود مواد مخدر (۴۳ درصد)، قاچاق کالا به داخل (۵۷ درصد) و خارج از کشور (بیش

از ۶۰ درصد) و قاچاق سوخت (۵۷ درصد)، در طی ده سال گذشته کاهش یافته است. همچنین بیش از ۸۷ درصد نیز میزان امنیت موجود را نسبت به دهه گذشته بالاتر ارزیابی نموده‌اند.

جدول شماره ۸: درصد گویه‌های متغیر امنیت در ۱۰ سال اخیر (۱۳۷۹-۸۹)

خیلی زیاد	زیاد	تا حدی	کم	خیلی کم	گویه‌ها
۳۵/۵	۳۳/۴	۱۵/۷	۷/۷	۷/۷	۱- حضور اتباع افغانستان و کاهش امنیت در منطقه؛
۴۲/۵	۲۹/۸	۷/۷	۸/۸	۱۱/۲	۲- کاهش اتباع افغانی در منطقه؛
۲۶/۷	۴۰/۳	۱۹/۸	۷/۳	۵/۹	۳- کاهش عبور غیرقانونی از مرز؛
۱۵/۷	۲۷/۲	۲۶/۸	۱۵/۷	۱۴/۶	۴- کاهش میزان ورود مواد مخدر به داخل کشور؛
۲۱/۵	۳۵/۵	۲۲/۲	۱۰/۸	۱۰	۵- کاهش قاچاق کالا به داخل کشور؛
۳۰/۷	۳۰	۲۰	۱۰/۴	۸/۹	۶- کاهش قاچاق کالا به خارج از کشور؛
۲۶/۹	۳۰/۵	۲۴	۱۲/۵	۶/۱	۷- کاهش قاچاق سوخت به خارج از کشور؛
۳۹/۹	۴۷/۴	۹/۶	۱/۷	۱/۴	۸- به‌طور کلی امنیت موجود را در چه حد می‌دانید.

نمودار شماره ۲: هیستوگرام شاخص‌های امنیت

ب: تحلیل داده‌ها

از آنجایی که میانگین پاسخ‌های افراد به سوالات متغیر مستقل کنترل مرزی بین متوسط و زیاد بوده است و به عبارتی آزمودنی‌ها معتقدند کنترل مرز در کاهش ورود مواد مخدر، اتباع بیگانه، کاهش قاچاق سوخت و در نتیجه افزایش امنیت تأثیر زیادی داشته است، لذا میانگین نمره

پاسخگویان به متغیر کنترل مرزی ۳/۵۴ می‌باشد. همچنین میانگین نمره پاسخگویان به متغیر امنیت مرزی ۳/۸۲ است که تقریباً قرابت و نزدیکی با یکدیگر را نشان می‌دهد. چون انحراف از معیار در متغیر کنترل مرزی پایین‌تر می‌باشد، نشان‌دهنده آن است که پاسخ دهندگان در مورد این که آیا کنترل مرز استان خراسان رضوی با افغانستان باعث بهبود امنیت استان، مرزنشینان و بهبود وضعیت آنان شده است متفق‌القول هستند.

این وضعیت در شاخص معنی‌داری متغیرها نیز تأیید شده است به طوری که ضریب کمتر از ۰/۰۵ برای امنیت مرزی حاصل شده که نشان می‌دهد با اطمینان ۰/۹۹ کنترل مرز استان بر امنیت مرزی مؤثر بوده است و نیز ضریب کمتر از ۰/۵ برای متغیر کنترل مرزی به دست آمده است که اشاره دارد به اینکه با اطمینان ۰/۹۵ کنترل مرز استان بر شاخص‌های توسعه مرزی تأثیرگذار است.

جدول شماره ۹: آزمون فرض کولموگروف - اسمیرنوف متغیرها

شاخص‌ها	امنیت	کنترل مرز
فراوانی	۲۴۳	۱۴۶
میانگین	۳/۸۲	۳/۵۴
انحراف معیار	۰/۶۷۵	۰/۵۹۰
آماره Z	۱/۶۲۳	۱/۴۰۰
معنی‌داری	۰/۰۱۰	۰/۲۶۵

با توجه به این که مقیاس سنجش متغیرها، لیکرت بوده و این مقیاس، در سطح رتبه‌ای متغیرها را مورد سنجش قرار می‌دهد، لذا برای تعیین نرمال یا غیرنرمال بودن مقیاس‌ها و تأیید یا رد فرضیه تحقیق از آزمون فرض اسپیرمن استفاده شد.

آزمون فرض اسپیرمن Rho:

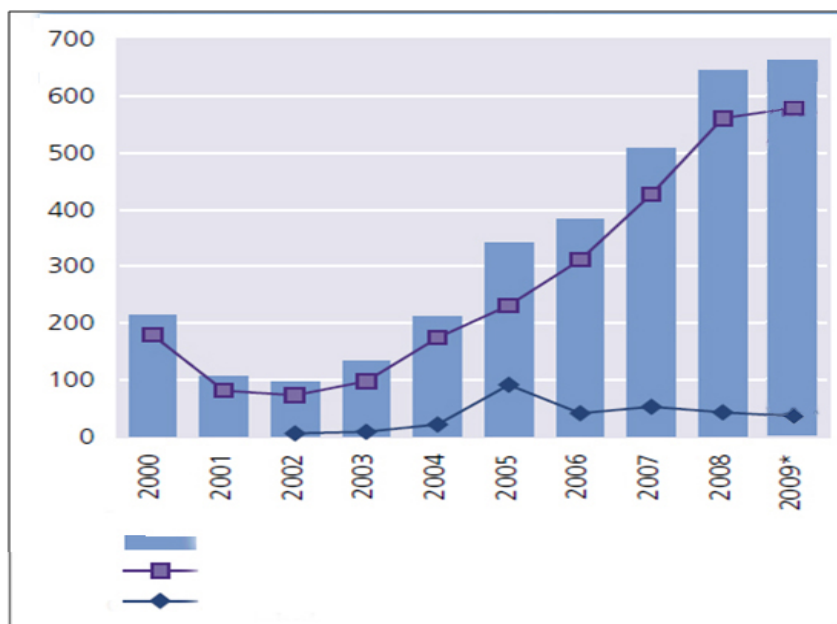
با انجام آزمون فرض اسپیرمن در مورد فرضیه «کنترل مرز افزایش امنیت را به دنبال داشته و سبب بهبود وضعیت معیشتی مرزنشینان شده است»، مشخص گردید که سطح معنی‌داری

محاسبه شده کوچک‌تر از سطح آلفای ۰/۰۵ است، بدین معنی که بین دو متغیر همبستگی وجود دارد و این فرضیه با ضریب ۰/۹۹ مورد قبول واقع می‌گردد. همچنین طبق آمار رسمی سازمانهای داخلی و بین‌المللی میزان کشفیات مواد مخدر از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۹ که مصادف با اجرای طرح کنترل مرزهای شرقی بوده است سیر صعودی به‌خود گرفته است (نمودار شماره ۴) که خود مبین تأثیر بسزای پروژه کنترل مرز در افزایش امنیت و به‌دنبال آن افزایش و بهبود سطح معیشتی مرزنشینان بوده است (جدول شماره ۱۱).

جدول شماره ۱۰ آزمون فرض اسپیرمن Rho

امنیت	کنترل مرز
ضریب همبستگی	۰/۲۹۷ (**)
معنی داری (P)	۰/۰۰۱
تعداد	۱۳۲

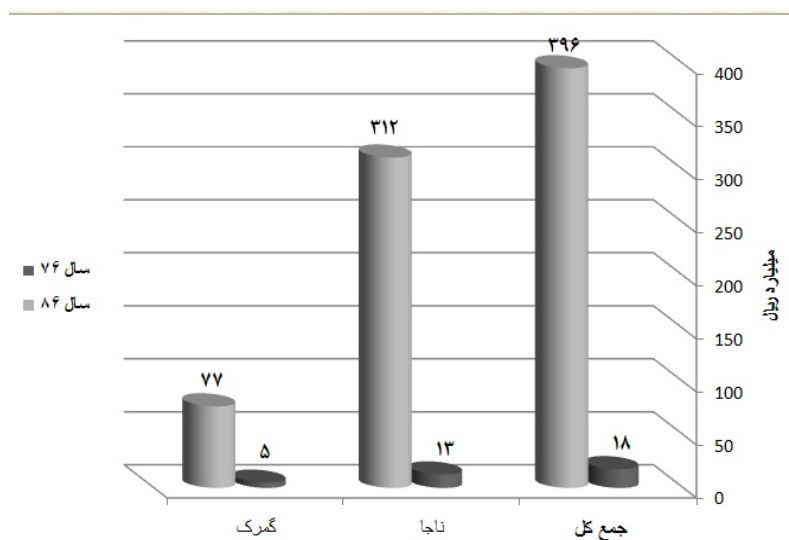
$$H_1: p < 0/05$$

نمودار شماره ۳: میزان کشفیات مواد مخدر افغانستان توسط ایران و سایر نقاط جهان به تن

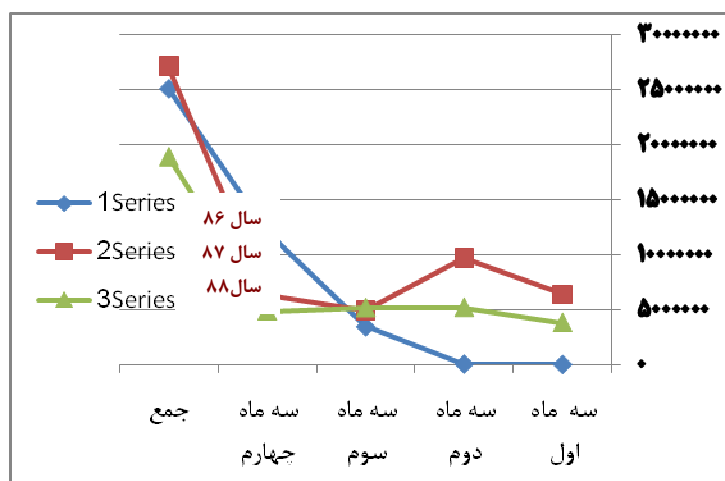
Source: UNDOC AQ/DELTA

همچنین طبق آمار مرزبانی و گمرک استان، ارزش ریالی کشفیات در سال ۸۶ نسبت به دهه قبل (سال ۷۶) افزایش قابل ملاحظه‌ای یافته است.

نمودار شماره ۴: مقایسه میزان کشفیات، قبل از انسداد (۱۳۷۶) و بعد از انسداد (۱۳۸۶)

Source: Customs Organization of Khorasane Razavi Province

نمودار شماره ۵: میزان کشفیات مواد مخدر ورودی از مرز تربت جام، تایباد و خواف

Source: Police of Khorasane Razavi Province

اجرای طرح انسداد مرز به صورت تدریجی بوده است و در نمودار شماره ۵ مشاهده می‌شود که میزان کشفیات در سه شهرستان مورد مطالعه روند صعودی به خود گرفته است که گویای انسداد مجاری ورودی و هدایت اجباری قاچاقچیان و اشرار به معابر محدودتر و تسلط بیشتر نیروهای امنیتی بر آن معابر و در نهایت تأثیر کنترل مرز بر امنیت استان است. لذا می‌توان گفت با ادامه روند فعلی هرچه کنترل مرز جدی‌تر و دقیق‌تر اجرا شود، افزایش امنیت و بهبود روزافزون معیشت در منطقه مرزی استان خراسان رضوی سریع‌تر تحقق می‌یابد. طبق آمار جداول شماره ۷ و ۱۱، رونق بازارچه مرزی دوغارون در زمان اجرای طرح کنترل مرز و نظر ۰/۴۶ آزمودنی‌ها مبنی بر تأثیر زیاد، خیلی زیاد و ۱۵ درصد به تأثیر متوسط کنترل مرز و بازارچه مرزی بر معیشت بوده است. بر این اساس می‌توان گفت که هرچه کنترل مرز جدی‌تر و دقیق‌تر اجرا شود، افزایش امنیت و معیشت در منطقه مرزی را در پی خواهد داشت.

جدول شماره ۱۱: آمار اشتغال‌زایی بازارچه مرزی دوغارون (۱۳۸۵-۱۳۸۱)

سال	اشتغال مستقیم	درصد افزایش
۱۳۸۱	۱۵۸	-
۱۳۸۲	۲۳۰	۴۴۴
۱۳۸۳	۲۵۲	۱۴۲
۱۳۸۴	۲۸۰	۴۳۶
سه ماهه اول* ۱۳۸۵	۱۷۹	۱۷۹

*- بازارچه مرزی دوغارون در تاریخ ۸۵/۳/۹ تعطیل گردید.

Source: Customs Organization of Khorasane Razavi Province

برای محاسبه این که آیا بین نظر مسئولین و مردم در مورد متغیرهای مورد بررسی تفاوتی وجود دارد یا خیر آزمون‌های Man - Whitney و Wilcoxon W استفاده شد و پس از تجزیه و تحلیل آماره‌های مربوطه، جدول شماره ۱۱ حاصل گشت.

جدول شماره ۱۲ وضعیت رتبه‌ای پاسخ‌های مسئولین و مردم

وضعیت	N	میانگین رتبه‌ای	جمع رتبه‌ها
امنیت	۲۱۶	۱۲۱/۹۴	۲۶۳۳۸/۵
مسئولین	۲۷	۱۲۲/۵۰	۳۳۰۷/۵
جمع کل	۲۴۳		
کنترل مرز	۱۳۱	۷۳/۳۱	۹۶۰۴
مسئولین	۱۵	۷۵/۱۳	۱۱۲۷
جمع کل	۱۴۶		

در مورد متغیرهای امنیت، نظرات مردم و مسئولین با رتبه میانگینی ۱۲۱/۹۴ و ۱۲۲/۵ درصد و کنترل مرز با ۷۳ و ۷۵ درصد، تقریباً یک نزدیکی را نشان می‌دهد. یعنی هر دو طیف متفق‌القول هستند که با اجرای طرح کنترل مرزها در دهه گذشته نه تنها امنیت در منطقه بلکه در استان نیز افزایش یافته است.

جدول شماره ۱۳: آزمون و معنی‌داری بین متغیرها

کنترل مرز	امنیت	آزمون
۹۵۸	۲۹۰۲/۵	Mann-Whitney U
۹۶۰۴	۲۶۳۳۸/۵	Wilcoxon W
-۰/۱۵۸	-۰/۰۳۹	آماره Z
۰/۸۷۴	۰/۹۶۹	معنی‌داری (p)

نتایج به‌دست آمده از آزمون‌ها بدین صورت بوده است که سطح معنی‌داری محاسبه شده برای متغیرهای کنترل مرز با $P = 0/87$ و امنیت مرزی با $P = 0/96$ نشان‌دهنده یکسان بودن نظر دو طیف مورد مطالعه (مسئولین و مرزنشینان) در مورد تأثیر کنترل مرز بر امنیت بوده است.

۶- نتیجه‌گیری و پیشنهادات

یکی از مؤلفه‌های اصلی و تأثیرگذار بر امنیت استان و مرز، که می‌تواند به‌عنوان فاکتور تقویت‌کننده نیز محسوب شود، مقوله معیشت مرزنشینان است. طبق آماری که از تجزیه و تحلیل

پرسشنامه‌ها و مصاحبه با مسئولین و مردم حاصل گشت، کنترل مرز تأثیر مهمی بر امنیت و متقابلاً معیشت منطقه و استان دارد، به طوری که ۸۷ درصد از مردم و مسئولین سه شهرستان مرزی معتقد به این امر بودند. در زمینه کنترل مرز و شیوه‌های گوناگون آن که در منطقه به اجرا درآمده است، احداث پاسگاه‌های مرزی با ۹۰ درصد مقام اول، دیوار بتونی با ۷۰ درصد و احداث بازارچه مرزی با ۶۰ درصد جایگاه سوم را در ایجاد امنیت و بهبود معیشت در منطقه داشته است. نکته مهم در امر کنترل مرز استان این است که تنها استفاده از دستگاه‌های الکترونیکی و مستحذات فیزیکی جهت ایجاد امنیت تأثیر ندارد و باید عامل توسعه و ایجاد رونق اقتصادی را نیز در منطقه لحاظ نمود و همچنین بالعکس. هرگونه برنامه‌ریزی باید بر مبنای رابطه متقابل فوق اجرا گردد تا شاهد روز افزون افزایش امنیت در منطقه باشیم. در نتیجه با توجه به اطلاعات جمع‌آوری شده و نتایج حاصله از تجزیه و تحلیل داده‌های آماری، بخشی از اقداماتی که می‌تواند در منطقه مد نظر قرار گیرد، عبارتند از:

۱- استفاده از مستحذات فیزیکی از قبیل پاسگاه و دیوار بتونی به طوری که طبق اطلاعات حاصله از پرسشنامه‌ها هرکدام به ترتیب ۸۲ و ۷۰ درصد در ایجاد امنیت در منطقه مؤثر بوده‌اند؛

۲- استفاده از روش‌های الکترونیکی و اپتیکی؛

۳- مطالعه و شناخت دقیق جغرافیای طبیعی، استانی و نظامی مرزهای ایران و افغانستان، زیرا پایه و اساس هرگونه برنامه‌ریزی شناخت دقیق منطقه است؛

۴- آمایش اقتصادی، اجتماعی، جمعیتی در مناطق مرزی استان و شناخت پتانسیل‌های ناشناخته آن؛

۵- فعال نمودن مجدد بازارچه مرزی دوغارون، با اقدامات دیپلماسی طرف افغان که از سال ۸۵ غیرفعال شده است؛

۶- توسعه بازارچه‌های مرزی از جمله فعال نمودن بازارچه‌های مرزی دو شهر صالح‌آباد و سنگان؛

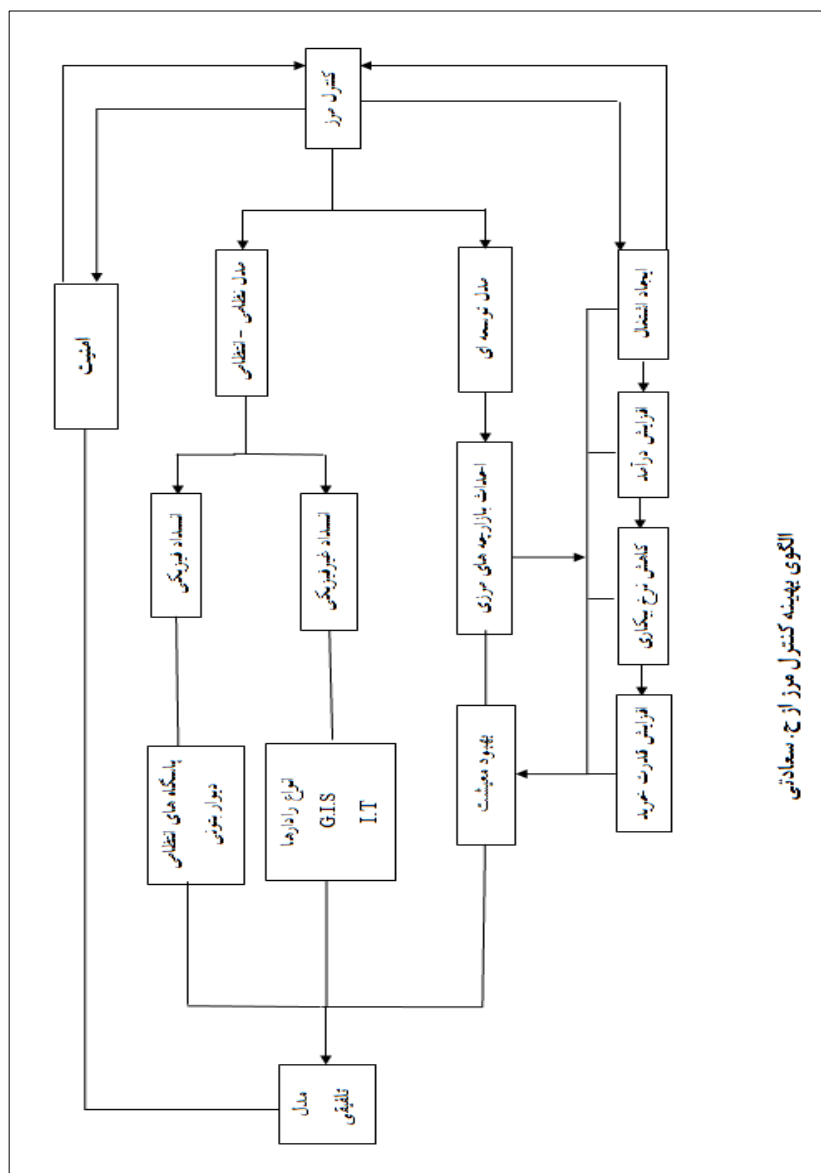
۷- تهیه و اجرای طرح خرید مرزنشینان از بازارچه‌ها و از میان برداشتن چتربازان مرزی؛

۸- سرمایه‌گذاری بیشتر در بخش معادن از جمله سنگ آهن سنگان خواف و احداث ریل راه آهن و استفاده از کارگران بومی جهت کار در معادن جهت کاهش میزان بیکاری در منطقه؛
۹- استفاده از افراد بومی تحصیل کرده در امور منطقه به دور از نگاه مذهبی. زیرا فرد بومی به منطقه مادری احساس تعلق داشته و تمام توان خود را صرف آبادانی و توسعه منطقه می‌نمایند.

۷- مدل تحقیق

پس از تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش، با توجه به شرایط موجود و حاکم بر منطقه مدل نهایی و کاربردی تحقیق حاصل شد. همان‌طوری که در این مدل مشخص گردیده، ایجاد امنیت به دو عامل کنترل مرز و معیشت بستگی دارد. از طرفی بین کنترل مرز و معیشت نیز رابطه متقابل و مستقیمی وجود دارد و بین آنها یک همبستگی مثبتی برقرار است. تنها توجه به یک عامل کنترل مرز و یا معیشت به تنهایی در ایجاد امنیت در منطقه و استان بیهوده می‌باشد. پس از مشخص شدن رابطه دو عامل کنترل مرز و معیشت، پارامترهایی که می‌توان با اجرای آن به کنترل مرز استان رسید به شرح زیر می‌باشد:

طبق مدل مذکور، کنترل مرز استان باید تلفیقی از دو شیوه نظامی - انتظامی و توسعه‌ای باشد. در هر یک از این بخش‌ها اقداماتی که باید صورت گیرد عبارتند از: اسناد فیزیکی و غیرفیزیکی. در شیوه نظامی - انتظامی، طبق نتایج پژوهش میدانی، استفاده از پاسگاه‌های مرزی

و دیوار بتونی در مناطق دشتی و مسطح حائز اهمیت بوده و به کارگیری و ادامه سایر اقداماتی که هم‌اکنون در منطقه احداث شده و یا در حال احداث می‌باشد از قبیل احداث کانال و سیم خاردار و... نه تنها هیچ‌گونه نتیجه‌ای به دنبال نخواهد داشت، بلکه سبب اتلاف سرمایه ملی می‌شود. در بحث انسداد غیرفیزیکی (الکترونیکی) با توجه به اینکه به لحاظ توپوگرافی منطقه که تقریباً حالت کوهستانی در نوار مرزی حاکم بوده مانند جهنم دره در تربت جام، که امکان استفاده از انسداد فیزیکی وجود ندارد می‌توان از عوامل اپتیکی، راداری، GIS و سیستم R.S بهره برد. در مدل توسعه‌ای می‌توان با احداث، فعال و توانمند نمودن بازارچه‌های مرزی شرایط اشتغال را فراهم نمود، که این امر به نوبه خود افزایش درآمد و قدرت خرید و کاهش نرخ بیکاری و در نهایت بهبود معیشت مرزنشینان را در پی خواهد داشت. با تلفیق عوامل فوق (مدل تلفیقی) شاهد کنترل مرز و ایجاد امنیت پایدار در مناطق مرزی استان خواهیم بود. کنترل مرز با استفاده از مدل فوق باعث ایجاد اشتغال شده و بهبود معیشت نیز کنترل مرز را در پی داشته و همواره رابطه دو سویه بین آنها حاکم خواهد بود. از سویی کنترل مرز نیز باعث افزایش سطح امنیت منطقه شده که این امر نیز کنترل مرز را در پی دارد. همان طوری که در بالا بیان و در مدل ارائه شده مشخص گردید، بین تمامی عوامل یک رابطه دو سویه برقرار بوده و توجه به یکی بدون در نظر گرفتن سایر موارد نتیجه‌ای در پی نخواهد داشت.

۸- قدردانی

نگارندگان بر خود لازم می‌دانند از دفتر تحقیقات کاربردی مرزبانی ناجا، استانداری خراسان رضوی، آقای مصیب رستمیان و تمامی مرزنشینان و مسئولین شهرستانهای خواف، تایباد و تربت جام، کمال تشکر و قدردانی را داشته باشند.

References

1. Akhbari, M and Nami, M (2009); Geographic boundaries, with emphasis on the Iranian border, geographic organization of armed forces publication, Tehran, [in Persian].
2. Customs Organization of Khorasane Razavi Province.
3. Ebrahimbay Salami, Gh (2006); Geopolitical and social insecurity, Geopolitics Quarterly, No. 6-7, Tehran [in Persian].
4. Eftekhari, Asghar (2002); the basic idea in national security studies, Tehran, Research Institute for Strategic Studies, [in Persian].
5. Ghalibaf, M (2009); the dimensions of social capital on border security, geopolitical Journal, Year 6, Number 2, [in Persian].
6. Glassner, Martin(1992); political Geography, Singapore.
7. Hafeznia, M (2000); Principles of Political and Social Studies, Qom, [in Persian].
8. Hafeznia, M (2004); New Perspectives on Political Geography, Tehran, [in Persian].
9. Hashemi, S. M. (1995); Islamic Republic of Iran, Volume I, Shahid Beheshti University, [in Persian].
10. Heydari, GH (2005); class notes, Islamic Azad University, Central Tehran branch, [in Persian].
11. Iranian Statistical Center (2006); Annual data.
12. Kord. B, Borders (2000); challenge governments, concerned nations, Publication No. 5, [in Persian].
13. Lake, David, Patrick A. Morgan (1997); Regional order: security-building in the new world.
14. Mandel, Robert (1994); the changing Face of National Security Greenwood Press, London, UK.
15. McCain, Lai, Robert, DI/Little, Richard (2001); Global Security: Approaches and Theories, translated by: Asghar Eftekhari, Tehran, Research Institute for Strategic Studies, [in Persian].
16. Mirhaydar, Dorreh (2008); Principles of Political Geography, Tehran: SAMT Publication, [in Persian].
17. Navidnia, M (2009); social security, Tehran: Research Institute for Strategic Studies, [in Persian].
18. Panahi. H (2006); identify to the boundary pillars, Law Enforcement Education Publication, [in Persian].

19. Pishgahifard, Z and Omid, M (2009); the relationship between Iranian ethnic fragmentation and border security, geopolitical Journal, Year 5, No. 1, [in Persian].
20. Police of Khorasane Razavi Province.
21. Rahmatirad, M. H (1995); Border Passports and Foreigners, Naja Education Publication, Tehran, [in Persian].
22. Roshan A and H. Saadati Jafarabad (2010); border control and neighboring frontier-settlers livelihoods, political geography and geopolitical National Congress, Tarbiat Modarres University, Tehran, [in Persian].
23. Rozena, James (2004); Chaotic world, Press, London, oxford.
24. Saadati Jafarabad, H (2010); Survey of the role and function of controlling the Khorasan Razavi province border with Afghanistan and its impact on security of the province, Supervisor: Aliasghar, Roshan, Imam Hossein University, [in Persian].
25. Statistical Center of Iran (2006); Population and Housing Censuses (1956-2006), Tehran [in Persian].
26. Taylor, Peter (1989); political Geography, 2nd Edition, London.
27. UNODC, Annual Reports Questionnaire Data, UNODC Field Offices, UNODC's Drug Use Information.